

הטוען פרעתי בתוך זמני

הגמרא במסכת בבא בתרא דף ה' מביאה מחלוקת אמוראים בדין הטוען שפרע קודם שהגיע הזמן בו נקבע שיפרע את חיובו: לדעת ר"ל הטוען שפרע בתוך זמנו אינו נאמן, ולדעת אביי ורבי אדם עשוי לפרוע חוב גם בתוך זמנו, ולכן נאמן. מאמר זה מביא שני בירורים במחלוקת זו - נאמנות הטוען שפרע קודם שהתחייב, והחילוק בין החיובים השונים לדעת ר"ל.

1. נאמנות הטוען שפרע קודם שהתחייב

כשאנו מאמינים לטוען שפרע לפני שהגיע הזמן בו חייב היה לפרוע - האם הטוען שפרע קודם שנוצר חיובו נאמן גם הוא, או שרק הטוען שפרע משנוצר חיובו נאמן ואפילו לא הגיע זמן פרעון החוב, אך הטוען שפרע קודם שהתחייב אינו נאמן? נתבונן בשאלה זו בנוגע לדעת ר"ל ובנוגע לדעת אביי ורביא.

1.1 לדעת ר"ל

ר"ל סובר, שהטוען שפרע בתוך זמנו אינו נאמן, וכתבו ראשונים¹, שדווקא בחוב שנקבע לו זמן סובר ר"ל כך, אך בחוב שנעשה בסתם, בלי קביעת זמן, שזמן פירעונו הוא אחרי שלושים יום², מודה ר"ל שהטוען שפרע בתוך זמנו נאמן. האם מאמין ר"ל בחוב שלא נקבע לו זמן גם למי שטוען שפרע קודם שהתחייב, או שרק מי שכבר התחייב נאמן לטעון שפרע קודם שהגיע זמן פרעונו? נפשוט את שאלתנו מראיית הגמ'. המשנה בב"ב שם קובעת, שכותל חצר שנפל יכול אחד השכנים לחייב את חברו לבנותו עמו עד ד' אמות, והנתבע בחזקת שנתן עד שיביא התובע ראיה שלא נתן. הגמרא מעמידה את הדין האמור במשנה, שהנתבע בחזקת שנתן, בטוען שפרע בתוך זמנו, ורוצה להוכיח מדין זה שהטוען שפרע בתוך זמנו נאמן - כדעת אביי ורביא ודלא כר"ל.

הראשונים הסוברים שר"ל מודה בחוב שלא נקבע לו זמן, שאדם עשוי לפרוע בתוך זמנו - יתקשו, לכאורה, להבין את הוכחת הגמרא: החיוב הנידון במשנה, לשלם לשכן על כותל, הוא חיוב שלא נקבע לו זמן. אם בחיוב כזה מודה ר"ל שאדם עשוי לפרוע בתוך זמנו - מדוע דין המשנה שהנתבע בחזקת שנתן הוא ראיה כנגד ר"ל³? הרא"ש תירץ קושיא זו, וכתב שפירכת הגמרא מהמשנה נכונה "אף על פי דהתם לא קבע ליה זמן, כיון דסלקא דעתך דלא נתחייב כלל - עדיף טפי מקביעות זמן"⁴.

1. ראה חו"מ סי' ע"ח באר הגולה אות ע'.

2. ראה שו"ע חו"מ סי' ע"ג סעי' א'.

3. כן שאל הרשב"א, הו"ד בשטמ"ק דף ה' ע"א.

4. דברי הרא"ש מובאים בשטמ"ק דף ה' ע"א, כתשובה לדברי הרשב"א המצויינים בהערה הקודמת.

מבואר בדברי הרא"ש, שר"ל מודה בחוב שלא נקבע לו זמן שאדם עשוי לפרעו בתוך זמנו - רק אם כבר נוצר, אך חוב שעוד לא נוצר - אין ר"ל סובר שהאדם עשוי לפרעו. וכן כתב התיבות מסברא דנפשיה⁵.

1.2 לדעת אב"י ורבא

אב"י ורבא סוברים, שאדם עשוי לפרוע בתוך זמנו, ולכן לדעתם הטוען שפרע בתוך זמנו נאמן. האם מאמינים אב"י ורבא גם לטוען שפרע קודם שנוצר חיובו? נעסוק במספר מקורות בענין זה.

1.2.1. כאמור לעיל (סע' 1.1), המשנה קובעת שכותל חצר שנפל - יכול אחד השכנים לחייב את חבירו להשתתף עמו בבנין הכותל עד ד' אמות, והנתבע בחזקת שנתן עד שיביא התובע ראיה שלא נתן. הגמרא מעמידה דין זה, שהנתבע בחזקת שנתן, בטוען שפרע בתוך זמנו, ורוצה להוכיח מדין זה את דעת אב"י ורבא, הסוברים שהטוען שפרע בתוך זמנו נאמן. ודוחה הגמרא ראיה זו ואומרת "שאיני הכא דכל שפא ושפא זימניה הוא".

חיוב השכן לשכנו, הנידון במשנה ובגמרא, הוא מפני שהלה בנה כבר את הכותל לבדו. אין לשכן חיוב מחמת שכינותו עוד לפני שנבנה הכותל⁶, אלא רק כשבונה אחד השכנים כותל - מתחייב חבירו לפרוע לו על כך. והראיה - מזמני הפירעון של החיוב, המבוארים בגמרא: במסקנתה אומרת הגמרא, שהזמן בו חייב השכן לפרוע לחבירו את חיובו הוא כל שפא ושפא, היינו לפי התקדמות הבניה. ובס"ד משמע שהגמרא סוברת, שזמן החיוב לפרוע הוא כשנסתיים בנין הכותל. זמני פירעון אלו מלמדים, שסיבת החיוב הוא בנין הכותל, וקודם שנבנה הכותל אין חיוב.

חיוב זה, לשלם על כותל שנבנה, נוצר, בפשטות, לפי התקדמותה של הבניה - כל מה שבונה האחד בכותל מתחייב רעהו לשלם לו על כך.

לכן כאשר השכן טוען שפרע את דמי כל הכותל לפני שהסתיימה הבניה - מה שלא היה בנוי בזמן בו טוען שפרע, אלא נבנה אחר כך, טענתו לגבי היא ששילם עליו על אף שעוד לא התחייב בכך.

על כן נוכל, לכאורה, לפשוט מדברי הגמרא הללו את שאלתנו. הגמרא בס"ד אומרת, שהשכן הטוען שפרע את הכותל בתוך זמנו בחזקת שנתן - מפני שנכונה דעת אב"י ורבא, הסוברים שיש להאמין לטוען שפרע בתוך זמנו. אם ננקוט שגם כשמאמינים לטוען שפרע בתוך זמנו, מ"מ הטוען שפרע קודם שהתחייב אינו נאמן - הכרח יהיה לומר, שהגמרא בהעמידה את המשנה כדעת אב"י ורבא אינה מתכוונת להעמידה בטוען שפרע קודם שהחל בנין הכותל, אלא בטוען שפרע לאחר שכבר החלה הבניה, וכוונתה לבאר, שהנאמנות שנותנת המשנה לנתבע היא רק לגבי מה שכבר נבנה עד הזמן בו טוען שפרע, אולם מה שטרם נבנה אז - אינו נאמן לגביו. שהרי הטוען שפרע לפני שהחלה הבניה - טוען שפרע לא רק קודם שהגיע זמן פירעונו, אלא גם לפני שהתחייב, ורק בחלק שכבר נבנה נוצר חיובו של הנתבע.

וממילא צריך לומר עוד, שכוונת הגמרא לבאר שהנתבע נאמן בשבועה, שהרי הואיל והנתבע נאמן רק במקצת טענתו, ובמקצתה אינו נאמן - חייב שבועה כמודה במקצת. וקשה לומר שזוהי כוונת הגמרא, שהנאמנות שנותנת המשנה לנתבע היא רק על חלק

5. ס' ע"ח ס"ק י.

6. יש להתבונן מדוע אין חיוב כזה, ואכ"מ.

מהכותל ובשבועה, שכן המשנה אומרת שהנתבע בחזקת שנתן, ומשמע שהנתבע נאמן בכל חיובו ובלא שבועה.

לכאורה חייבים אנו להסיק, שלפי שיטת אביי ורבא גם הטוען שפרע קודם שהתחייב נאמן. אם ננקוט כך נבין, שהנאמנות של הנתבע עפ"י העמדת הגמרא את המשנה כאביי ורבא - היא בכל טענתו, ועל כן גם בלא שבועה.

ניתן לחלק, שלשיטת אביי ורבא אין מאמינים לטוען שפרע קודם שהתחייב, אולם הטוען שפרע את כל חיובו אחרי שהתחייב במקצתו - נאמן בכל טענתו, גם לגבי מה שעוד לא התחייב בו. ועפ"י חילוק זה נוכל לומר, שבעקרון אין מאמינים, לדעת אביי ורבא, לטוען שפרע קודם שהתחייב, ובכל זאת להבין שהגמרא, בהעמידה את המשנה כשיטתם, מתכוונת שיש לנתבע נאמנות בכל טענתו, וממילא אף בלי שבועה - אם נבאר שהגמרא מעמידה את המשנה בטוען שפרע באמצע הבניה, שכבר התחייב במקצת הכותל, ולא לפני שהבניה החלה.

עוד אפשר לומר, שלשיטת אביי ורבא אין מאמינים לטוען שפרע קודם שהתחייב - רק בחוב שנקבע זמן לפירעונו. אך חוב שלא נקבע זמן לפירעונו - גם הטוען שפרע קודם שהתחייב נאמן. והואיל ובמשנתנו עסקינן בחוב שלא נקבע מועד לפירעונו, על כן אע"פ שבעלמא אין מאמינים, לפי שיטת אביי ורבא, לטוען שפרע קודם שהתחייב, מ"מ כשביארה הגמרא את נאמנות הנתבע כאביי ורבא היתה כוונתה שנאמן בכל טענתו, גם במה שטוען לגבי החלק שעוד לא נבנה, שביזה טרם התחייב.

כיצד הוכיחה הגמרא, לפי דרך זו, מההסבר שנתנה למשנה בס"ד, את דעת אביי ורבא, והרי המשנה עוסקת בחיוב שקל יותר להאמין בו לנתבע, וגם על פי שיטת אביי ורבא נאמן הנתבע רק מסיבה זו? נצטרך להשתמש בדברי הרא"ש, שהובאו לעיל וסע' 1.1, ולומר, שכונת הגמרא בהוכחתה היא, שאם בחיוב שלא נקבע לו מועד פירעון נאמן גם הטוען שפרע קודם שהתחייב, קל וחומר שבחיוב שנקבע לו זמן יהיה הטוען שפרע בתוך הזמן נאמן.

ועוד ניתן לומר, שעפ"י שיטתם של אביי ורבא הטוען שפרע קודם שהתחייב אינו נאמן, ועל כן המשנה אינה מובנת לשיטתם, וכשהגמרא אמרה שהמשנה מוכיחה את שיטתם - אה"נ אפשר היה לומר ולטעמך, ולהקשות אף עליהם, ולא קאמר, וכמו שכתוב התוס'⁷ מסיבה אחרת.

1.2.2. המשנה בב"ב שם ממשיכה ואומרת, שלמעלה מד"א אין מחייבים אותו לבנות, אך אם סמך לו כותל אחר, אע"פ שלא נתן עליו תקרה, מגלגלים עליו את הכל, ובחזקת שלא נתן עד שיביא ראיה שנתן. הגמרא אומרת, שבודאי כשהמשנה קובעת שהנתבע בחזקת שלא נתן אין היא עוסקת בטוען שפרע בזמנו, שכן בזה מדוע לא יהיה נאמן, אלא מיירי בטוען שפרע בתוך זמנו. ורוצה הגמרא להוכיח מכאן שאין אדם נאמן לטוען שפרע בתוך זמנו, ודלא כאביי ורבא. ודוחה - שאני הכא שהנתבע סבור שלא יחיבוהו רבנן.

חיובו של שכן לשלם לשכנו על התוספת שבנה לכותל האמצעי נוצר, כאשר מחליט שברצונו לסמוך כותל משלו לכותל אמצעי ולהניח על כתלים אלו תקרה.⁸ לכן

7. דף ה' ע"ב תוס' סוד"ה כי.

8. ראה נמוק', ורעק"א בהסבר תוס' דף ה' ע"א ד"ה אע"פ, שביארו מדוע הגתבע חייב עוד לפני ששם

כשטוען שפרע לאחר שהחליט שרוצה לסמוך כותל טענתו היא שפרע משנתחייב, ואין להסביר את אי נאמנותו בכך שאין מאמינים לטוען שפרע קודם שהתחייב. אך מדוע לא תירצה הגמרא את המשנה כאביי ורבה ע"י העמדה שהנתבע טוען שפרע קודם שבנה שכנו את התוספת לכותל האמצעי, א"נ לאחר שבנה אך קודם שהחליט אם רוצה בכותל, ובזה גם לפי שיטת אביי ורבה אין הנתבע נאמן, מפני שכל זמן שלא נבנתה התוספת והחליט שרוצה בה - לא נוצר חיובו?

לכאורה מוכח, שאביי ורבה סוברים, שגם הטוען שפרע קודם שהתחייב נאמן. אפשר לומר, שאה"נ ניתן היה לתרץ כך, והגמרא בחרה תירוץ אחר, שאף הוא טוב לא פחות. ועוד אפשר לומר, שהגמרא סוברת שפשיטא שאין הנתבע נאמן לומר שפרע קודם שהתחייב, ולכן תירוץ זה אינו טוב, שכן דין המשנה לפי העמדה זו פשיטא, וכמו שאמרה הגמרא לגבי הרישא, שאין להעמיד את נאמנות הנתבע בטוען פרעתי בזמני, מפני שאז דין המשנה פשיטא.

ויש מקום לומר, שאפי' סוברים אביי ורבה שהטוען שפרע קודם שהתחייב נאמן - כאן פשיטא שאינו נאמן, דלא אמרו אביי ורבה שאדם עשוי לפרוע קודם שהתחייב אלא רק במקום בו יש סיבה העשויה להוליד חיוב, כגון כאשר השכן החל בבנין ארבע האמות הראשונות של הכותל, או כמו שנביא לקמן - כשנולד לו בן ועתיד להתחייב בפדיונו וכדו'. אך קודם שנוצרה סיבה שתביא לחיוב - פשיטא שלכו"ע אין אדם עשוי לפרוע ואינו נאמן לומר שפרע.

1.2.3. לעומת מה שמבואר בגמ' בב"ב, שהשאלה האם אדם פורע בתוך זמנו נתונה במחלוקת אמוראים, מצינו במשנה בבכורות לגבי פדיון הבן

"מת האב בתוך שלושים - בחזקת שלא נפדה עד שיביא ראיה שנפדה"⁹

גם אביי ורבה, הסוברים שאדם עשוי לפרוע בתוך זמנו חייבים להסכים למבואר במשנה, ועלינו להבין במה נתייחד פדיון הבן, שהכל מודים בו שאדם אינו עשוי לפרוע בתוך זמנו.

אם נקבל שאביי ורבה סוברים, שהטוען שפרע קודם שהתחייב אינו נאמן, נוכל להסביר שלפי שחיובו של אדם לפדות את בנו נוצר רק כאשר הבן מגיע שלושים יום, ולא קודם¹⁰, לכן מסכימים אביי ורבה שעד שלושים יום הבן בחזקת שלא נפדה, כי נהי דאדם עשוי לפרוע בתוך זמנו, מ"מ אינו עשוי לפרוע קודם שנוצר חיובו.

הגמרא בב"מ¹¹ לומדת מהדין שראינו במשנה בבכורות, בענין פדיון הבן, לשכירות: כאשר השוכר טוען ששילם את דמי שכירותו בתוך הזמן, והמשכיר אומר שלא קיבל - נאמן המשכיר, כמו שמצינו שכאשר מת האב בתוך שלושים יום בחזקת שלא נפדה עד שיביא ראיה שנפדה. מבואר בדברי הגמרא, שדין שכירות כדין פדיון הבן, ובאותה המידה שמסתבר לומר בפדיון הבן שאין אדם פורע בתוך זמנו כך מסתבר לומר גם בשכירות. הסברנו שבפדיון הבן עסקינן בפירעון קודם שנוצר החיוב, ומסיבה זו קובעת

8. ראה נמוק"י, ורעק"א בהסבר תוס' דף ה' ע"א ד"ה אע"פ, שביארו מדוע הנתבע חייב עוד לפני ששם תקרה על התוספת שבנה שכנו לכותל האמצעי, ונראה לפי דבריהם שהנתבע מתחייב ברמז שמשלטי שרצונו להניח תקרה על הכותל האמצעי.

9. בכורות דף מ"ט ע"א.

10. כן הוא בפשטות, ויש להאריך בזה ואכ"מ.

11. דף ק"ב ע"ב.

המשנה כדבר פשוט שעד שלושים יום בחזקת שלא נתן. וכדי להבין את השוואת הגמרא בין שכירות לפדיון הבן עלינו לומר שגם בשכירות דנים בפירעון קודם שנוצר החיוב.

ברם כשאמרה הגמרא שהשוכר טוען שפרע בתוך הזמן הכוונה, בפשטות, שטוען שפרע באמצע ימי השכירות, ואי הנאמנות של השוכר כוונתה, שאינו נאמן לא לגבי מה שהשתמש בו אחרי הזמן בו טוען שפרע, ולא לגבי מה שהשתמש לפני כן. מה שעוד לא השתמש בזמן בו טוען שפרע טענתו לגבי שפרע קודם שהתחייב, אך מה שכבר השתמש עד הזמן בו טוען שפרע - טענתו לגבי היא שפרע משהתחייב.

אם נרצה לומר שהפירעון בשכירות נידון כפירעון קודם שנוצר החיוב נצטרך לומר, שדין מי שהתחייב במקצת חיובו כדין מי שעוד לא התחייב כלל. כשם שאין אדם עשוי לפרוע קודם שהתחייב כן אינו עשוי לפרוע משיתחייב רק במקצת, כי אין אדם פורע לחצאין, וכל זמן שלא נוצר החיוב כולו - אין האדם פורע את מקצתו. וולעיל, סע' 1.2.1, הצענו סברא הפוכה.

הראשונים¹² יצאו גם הם לבאר מדוע בפדיון הבן ובשכירות מודים הכל שאין אדם פורע בתוך זמנו. ולא הסבירו זאת כמונו, עפ"י העקרון שאין אדם פורע קודם שנתחייב¹³.

לכאורה מדעזבו הראשונים את הדרך שהצענו ניתן ללמוד שסוברים, שלא נכון לומר, שהטוען שפרע לפני שהתחייב לכו"ע אינו נאמן. מיהו אפשר להסביר שהראשונים לא השתמשו בדרכנו מסיבה אחרת - מפני שסוברים שהאדם מתחייב לפדות את בנו מיד כשנולד, ורק זמן הפדיון של חיוב זה כשהבן מגיע לגיל שלושים יום. א"נ מפני שסוברים שכשאדם מתחייב במקצת - פורע ולא ממתין, ולא כדכתבנו כדי לתרץ את דין שכירות.

התוס' חילקו בין הסוגיא בב"ב לבין פדיון הבן ושכירות כך:

"דהכא כיון דחייב ואיתרמי ליה זוזי פורע לו תוך הזמן, ולא ליטרדן, אבל גבי בכור דאכתי לא אחייב כלל עד לאחר שלושים יום ושמא ימות בתוך שלושים ויפטר, וכן שוכר שמא יפול ביתו של משכיר ויצטרך שוכר לצאת"¹⁴.

בפשטות כוונת בעלי התוספות לומר, שיש לחלק בין חוב שבודאי יצטרך האדם לפרוע, שבזה נחלקו אם אדם עשוי לפרוע בתוך זמנו או לא, לבין חוב שיש אפשרות שהאדם יפטר מלשלמו, שבזה לכו"ע אין אדם פורע בתוך זמנו.

אך לכשנדייק בדבריהם נוכל אולי להבין, שמשתמשים גם במה שכתבנו אנו, שהטעם שלכו"ע אין אדם עשוי לפרוע בתוך זמנו בפדיון הבן ובשכירות - מפני שעוד לא התחייב. לגבי הסוגיא בב"ב כתבו התוס', שנחלקו אם אדם עשוי לפרוע בתוך זמנו, ולא הסכימו שאינו עשוי לפרוע - "כיוון דחייב". ולכאורה צריכים היו לומר, שהטעם שלא הסכימו הכל שאין אדם עשוי לפרוע - מפני שאין לאדם אפשרות להפטר מחיובו. ולגבי בכור נמקו את ההסכמה שאינו עשוי לפרוע בתרתי - "דאכתי לא אחייב

12. תוס' ונמ"י בב"ב, ועוד.

13. חדרשה הזכיר את החילוק שכתבנו כדי להבדיל בין מלווה לשכירות לענין שבועה, ראה הערה 34.

14. תוס' ב"ב דף ה' ע"א ד"ה כי היכי.

כלל עד לאחר שלושים יום" ועוד "שמא ימות בתוך שלושים" ולכאורה רק הנימוק השני נחוץ - החיוב לא ודאי.

נראה שהתוס' סוברים, שרק בחוב שהאדם עוד לא התחייב בו וגם לא בטוח שיתחייב לפרועו מסכימים הכל שאין אדם עשוי לפרוע בתוך זמנו, אך חוב שלא מתקיימים בו שני תנאים אלו - חלוקים האם אדם פורע תוך זמנו או לא. לכן חוב שכבר התחייב בו - אפילו ספק אם יצטרך לפרוע - לא מוסכם על הכל שאין אדם פורע בתוך זמנו. ובזה מוסברים דבריהם: בב"ב נחלקו אם אדם עשוי לפרוע בתוך זמנו - "כיוון דחייב". בין אם יש אפשרות שיפטר חיובו ובין אם לא - בכל מקרה אין הסכמה שאין אדם עשוי לפרוע בתוך זמנו, כי חיובו כבר נוצר. ולגבי בכור מודים הכל שאין האב עשוי לפדותו בתוך זמנו - מפני שמתקיימים בו שני התנאים - חדא "דאכתי לא אחייב" - החיוב לא נוצר¹⁵, ועוד "שמא ימות" - אפשר שיפטר מחיוב זה.¹⁶

על פי הסבר שיטת התוס' בדרך זו - יתכן ותתורץ קושיית המהרש"א על התוס'. התוס' כתבו לגבי החיוב לשלם על כותל חצר, שכל זמן שלא הסתיימה הבניה אין השכן בטוח שיצטרך לפרוע לשכנו, שכן יתכן שהלה יפסיק את הבניה. וכשהגמרא הקשתה על ר"ל מדוע עד ד' אמות בחזקת שנתן, והלא אין אדם פורע בתוך זמנו, יכולה היתה להקשות גם על אביו ורבא, שהרי מודים שאין אדם עשוי לפרוע חוב שספק אם יוכרח לשלמו.

ושואל המהרש"א, כיצד יסבירו התוס' את מה שאמרה הגמרא בהמשך, שקשה על אביו ורבא מהא דלמעלה מד' אמות בחזקת שלא נתן, והרי גם חיוב זה אינו ודאי, ויכולה היתה הגמרא לתרץ שמסיבה זו מודים אביו ורבא שאין אדם עשוי לפרוע חוב זה.¹⁷

לפי דברינו יתכן ותיושב תמיהה זו. כתבנו לעיל (סע' 1.2.2), שהחיוב לשלם על התוספת שמעל ד' אמות נוצר מרגע שמחליט השכן לתת תקרה על התוספת שנבנתה. יש מקום לומר, שסוגיין בהעמידה את דין למעלה מד' אמות בטוען שפרע בתוך זמנו, אינה מתכוונת להסביר דין זה בטוען שפרע קודם שנבנתה התוספת או קודם שהחליט שרצונו להשתמש בתוספת, מפני שאין זה סביר, אלא כוונתה להסביר שמיירי בטוען שפרע לאחר שהתוספת נבנתה והחליט לסמוך עליה תקרה, אך קודם שבנה כותל משלו בסמוך לכותל האמצעי¹⁸. ואם אכן כך הוא נוכל לענות על שאלת המהרש"א ולומר, שאביו ורבא אינם מודים שהשכן אינו עשוי לפרוע חיובו בכותל, אף שספק אם יתבעוהו לשלם, מפני שרק בחיוב שגם טרם נוצר וגם ספק אם יתבעו מהאדם לשלם מודים אביו ורבא, אך בחיוב שכבר נוצר - אין אביו ורבא מודים, וכאן עסקינן בחיוב שכבר נוצר.

15. ברם בתחילת דבריהם כתבו התוס' שאריזים מקדימים לפדות את בניהם קודם שלושים יום, ומשמע שסוברים שהחיוב נוצר כבר בהולדת הבה, דאל"כ לא שייכת זריזות וראה קובץ שיעורים על דברי התוס' (אות כ"ח).

16. תרדך לומר שלגבי שכירות לא ראו התוס' צורך להזכיר שהחיוב עדיין לא נוצר בזמן בו טוען השוכר שפרע, אף שהוא חלק מהטעם שבגללו הכל מודים שאין אדם עשוי לפרוע שכירותו בתוך זמנו.

17. עיין מה שתייך ומה שכתב רעק"א על דבריו.

18. וכך משמעות הלשון "בתוך זמנו" - אחרי שנוצר החיוב וקודם זמן הפירעון.

2. החילוק בין החיובים השונים לדעת ר"ל

הבאנו לעיל (סע' 1.2.3), שבשכירות מודים אביי ורבא שאין אדם פורע בתוך זמנו. נראה שגם בדעת ר"ל, הסובר שתמיד אין אדם עשוי לפרוע בתוך זמנו, יש מקום להשתמש בכך שבשכירות מסתבר טפי לומר שאין אדם פורע תוך זמנו. נעורר מספר נקודות, ונתייחס לכולן עפ"י דרך זו.

2.1. הלחם משנה¹⁹ כותב, שישנה סתירה בדעת הרמב"ם בענין החיובים בהם צריך התובע להשבע כדי ליטול.

מחד גיסא כתב הרמב"ם, לגבי שוכר הטוען שפרע בתוך זמנו,

"השוכר שאמר נתתי שכר הבית שנתחייבתי בו, והמשכיר אומר עדיין לא נטלתי... אם תבעו בתוך שלושים יום על השוכר להביא ראיה, או יתן ויחרים על מי שלקח ממנו, או יטעון עליו ברמים שנתן תחילה טענה בפני עצמה וישביעוהו היסת"²⁰.

מדברי הרמב"ם משמע - אומר הלח"מ - שאין התובע צריך להשבע כדי ליטול. מאידך כתב הרמב"ם, שכאשר אחד השכנים בנה תוספת לכותל האמצעי, ותובע מחבירו תשלום על כך, ואומר הנתבע נתתי - אין הנתבע נאמן, אלא התובע

"נשבע בנקיטת חפץ שלא נתן לו ונטל ממנו"²¹.

יותר מסתבר - טוען הלח"מ - ששכן לא שילם על תוספת לכותל האמצעי, מאשר ששוכר לא פרע בתוך זמנו. שהרי לגבי כותל מודים אביי ורבא שמסתבר שלא פרע, וכמו שהבאנו לעיל (סע' 1.2.2), ואילו לגבי הפרע בתוך זמנו חולקים. ואם כך מדוע בכותל פסק הרמב"ם שהתובע חייב להשבע כדי ליטול, ובטוען שפרע שכירותו בתוך הזמן פסק שאינו חייב?

2.2 עוד כותב הלח"מ²², שישנה סתירה בדעת הטור בנוגע לחיוב שבועתו של תובע, כשהנתבע טוען שפרע בתוך זמנו. מצד אחד כותב הטור²³, שנחלקו ראשונים האם כשהנתבע טוען שפרע בתוך זמנו חייב התובע להשבע כדי ליטול או לא: הרי"ף סובר שאינו צריך, והרא"ש - אבי הטור - סובר שצריך, ורק ביתומים פטרה סוגיין²⁴. ומצד שני לגבי שוכר האומר שפרע בתוך הזמן, והמשכיר אומר שלא פרע - מעתיק הטור²⁵ את פסק הרמב"ם שהובא לעיל (סע' 2.1), שמשמע ממנו שהתובע אינו צריך להשבע, ואינו מביא שאביו, הרא"ש, חולק על פסק זה.

19. הלכות שכירות פרק ז' הל' ג'.

20. הלכות שכירות שם.

21. הלכות שכנים פרק ג' הל' ב'.

22. הלכות שכירות שם.

23. חו"מ סי' ע"ח.

24. יש שהבינו שהרא"ש אינו מצריך שהתובע ישבע כדי ליטול - עיין ש"ך סי' ע"ח סקט"ו וסי' ש"ז סק"ג, וראה לקמן הערה 34.

25. חו"מ סי' ש"ז.

2.3. הרמב"ם עוסק בשוכר ומשכיר המתווכחים האם שולמה השכירות, וכותב:

"השוכר שאמר נתתי שכר הבית שנתחייבתי בו, והמשכיר אמר עדין לא נטלתי... אם תבעו בתוך שלושים יום על השוכר להביא ראיה... תבעו המשכיר לאחר שלושים יום... על המשכיר להביא ראיה, וכן אם שכר ממנו ופירש שיתן לו השכר שנה בשנה, ותבעו בתוך השנה על השוכר להביא ראיה, תבעו לאחר שנה... על המשכיר להביא ראיה"²⁶

המצב השני בו עסק הרמב"ם הוא שכירות שקבעו הצדדים שהשוכר ישלם מדי שנה. ונראה שבתחילת דבריו עוסק הרמב"ם בשכירות שנעשתה בסתם, בלי קביעת זמן, וכן כתב המגיד משנה. נלמד, אם כן, מדברי הרמב"ם שגם בחיוב שנעשה בסתם אין מאמינים לטוען שפרע בתוך זמנו. והנה לגבי תובע שצריך להשבע כדי ליטול כתב הרמב"ם:

"זאם היה החוב לזמן, ותבע בזמנו - יפרע שלא בשבועה. עבר זמנו - לא יגבה אלא בשבועה"²⁷

כאן עולה מדברי הרמב"ם, שדווקא בחוב לזמן אין אדם עשוי לפרוע בתוך זמנו, אך בחוב שלא נקבע לו זמן - אדם עשוי לפרוע אף בתוך זמנו, ודלא כדלמדנו לעיל מדבריו.

אותה סתירה מצאנו גם בדברי השו"ע. מחד גיסא מעתיק את דברי הרמב"ם לגבי שוכר ומשכיר המתווכחים האם השכירות נפרעה²⁸, שמשמע מהם שגם בחיוב שנעשה בסתם אין אדם עשוי לפרוע בתוך זמנו.

הרמ"א²⁹ אמנם שינה את דברי המחבר, ותחת הגירסא "אם תבעו בתוך שלושים יום, השוכר להביא ראיה" גרס "אם תבעו בתוך זמן השכירות, כגון ששכרו לשלושים יום, ותבעו בתוך שלושים יום על השוכר להביא ראיה"³⁰.

לפי גרסא זו אין מדובר על שכירות שנעשתה בסתם, בלי קביעת זמן, אלא על שכירות שנקבע לה זמן. אך כבר כתב הש"ך³¹ שלא זו כוונת המחבר.

ומאידך פסק המחבר "הא דאמרינן חזקה אין אדם פורע בתוך זמנו היינו דווקא בקובע זמן, אבל בסתם הלואה אע"פ שזמנה שלושים יום נאמן לומר פרעתיך בתוך שלושים יום"³².

2.4. את שלוש הסתירות, שהעלינו בסעיפים 2.1 - 2.3, נוכל ליישב עפ"י מה שכתבנו, שגם בדעת ר"ל יש להשתמש בכך שבשכירות אדם עשוי פחות לפרוע בתוך זמנו. בנוגע לסתירה הראשונה נוכל לומר, שאכן נכון הקל-וחומר של הלח"מ, ואם התובע מחבירו לשלם על בנין כותל חייב שבועה, קל וחומר התובע מחבירו חוב אחר. אך

26. הלכות שכירות פרק ז' הלכה ג'.

27. הלכות מלווה ולווה פרק י"ד הל' א'.

28. חו"מ סי' ש"ז סע' א'.

29. שם.

30. ע"י בדברי הטור שם.

31. ס"ק ב' שם.

32. חו"מ סי' ע"ח סע' ח'.

התובע מחבירו דמי שכירות - בזה מסתבר יותר שהנתבע לא פרע בתוך זמנו, ולכן במקרה זה דעת הרמב"ם שהתובע יכול ליטול בלי שבועה.³³ בנוגע לסתירה השניה נתרץ, שהטור לא הביא את דעת אביו הרא"ש כשדן בזכותו של המשכיר כשהשוכר טוען שפרע בתוך זמנו - כי בשכירות מודה הרא"ש, שהואיל ולא מסתבר שהשוכר פרע כטענתו, לכן פטור התובע משבועה.³⁴ ובנוגע לסתירה השלישית נבאר, שבחייב שנעשה בסתם, בלי קביעת זמן, סוברים הרמב"ם והשו"ע שאדם עשוי לפרוע בתוך זמנו. ורק בשכירות, שאין אדם עשוי לפרעה כ"כ, פוסקים שגם בלי קביעת זמן לא מסתבר שהנתבע פרע בתוך זמנו.³⁵

33. עיין עוד בענין הסתירה ברמב"ם בתומים ס' ע"ח סק"ז וסק"ב, במרכבת המשנה הלכות שכירות פרק ז' הל' ג' ובאור שמח הלכות שכירות שם והלכות שכנים פרק ג' הל' ב'.
34. ראה דרישה חו"מ ס' שי"ז, וסמ"ע שם סק"ג. והש"ך שם סק"ג כתב, שהחילוק בין שכירות להלוואה נכון רק לאביי ורבא, ולא לר"ל דק"ל כוותיה, ותירץ הקטשיא לפי הבנתו את הרא"ש - ראה הערה 24, וראה בהערה הבאה.
35. יתכן שיש לדחות תירוץ זה - בסתם הלוואה לא נקבע זמן לפירעון, ולכן האדם עשוי לפרוע בתוך זמנו, אך בסתם שכירות נקבע זמן לפירעון - השוכר צריך לשלם בתום ימי השכירות. ואף שלא נקבע עד מתי תמשך השכירות, מ"מ זמן הפירעון קבוע, ואין האדם פורע קודם שיגיע. התומים בס"י ע"ח סק"ב כתב תירוץ זה בהבנתו הראשונה. הש"ך חו"מ ס' שי"ז ססק"ב חילק בין מלווה לשכירות, אך אין כוונתו לתירוץ זה, שהרי כתב שלדידן אין לחלק בין מלווה לשכירות, כמו שהבאנו בהערתנו הקודמת. וראה קצה"ח שם סק"ב.
- הגר"א בביאורו לשו"ע חו"מ ס' שי"ז סק"ב וס"י ע"ח ס"ק כ"ד הבין שלדעת הרמב"ם כל חוב שנעשה בסתם אין אדם עשוי לפרוע בתוך זמנו, וצ"ע.